

POPULIZEM IN IDENTITETNA POLITIKA PROTI GLOBALIZACIJI IN NEOLIBERALIZMU**

Povzetek. V članku raziskujemo aktualni vzpon populizma tako v ZDA kot v Evropi. Ključna teza je, da je populizem posledica anomalij in nezaželenih posledic globalizacije. Z vpeljavo treh modelov družbenega razvoja poskušamo prikazati, da populistični politični voditelji poudarjajo izgubo nacionalne suverenosti, prevlado nadsocijalnih institucij (tudi EU) ter penetracijo velikega kapitala in multinacionalnih korporacij. Pomembno je, da EU prevzame aktivno vlogo v regulaciji prostega trgovanja ter priliva kapitala in aktivno pristopi k reševanju migracijskih problemov s kombiniranjem odprtosti in avtocentričnega modela. Prej ko EU začne aktivno reševati našete probleme, manjša je možnost za realizacijo populističnih teženj k zapiranju nacionalnih sistemov.

Ključni pojmi: populizem, globalizacija, neoliberalizem, nacionalizem, demokracija, avtocentričnost, odvisnostni razvoj, Evropska unija, personalna politika

Uvod

Populizem v politiki je trenutno žgoča tema. Vendar ne gre le za slog in retoriko, ki poudarja skupnost, temelječo na nacionalni identiteti, in nasprotovanje nadsocijalnim institucijam. Niti ne gre zgolj za neke vrste deviacijo od »prave« demokracije. Ne glede na mnenje, ki ga imamo, ko govorimo o fenomenu populizma – ki ga predstavljajo politiki, kot so Trump v ZDA, dogodki v povezavi z britanskim izstopom iz EU (brexit), Orban na Madžarskem in Kaczyński na Poljskem, ali zunaj EU, kot so Putin v Rusiji, Erdogan v Turčiji in Chavez v Latinski Ameriki¹. Moramo priznati, da so

* Dr. Frane Adam, redni profesor, Inštitut za razvojne in strateške analize (IRSA), Ljubljana, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ Nekateri avtorji ločijo med desno in levo usmerjenim populizmom. Slednji je zastopan v južni Evropi (Podemos v Španiji in Siriza v Grčiji) in pretežno v Latinski Ameriki, ki ima bogato zgodovino populistične politike, kot je peronizem v Argentini (Rodrik, 2017; cf. Laclau, 2005). Na tem mestu je potreben poudarek, da ne obstaja konsenz, katere stranke oziroma gibanja lahko označimo kot populistična. Mueller (2016) zavrača, da je populistični karakter prisoten v Sirizi in Podemosu. Mouffe (2016) pa je nasprotnega mnenja.

meje globalizacije v smislu svobodnega trgovanja (prost pretok ljudi, blaga in kapitala), kot tudi nadnacionalna povezovanja, zdaj pred resnim izzivom (cf. Russel Mead, 2017). Ironično so pred enim letom (Zahodno) Evropo zajeli protesti proti trgovskemu sporazumu med ZDA in EU, ki so bili v dobršnem delu pod okriljem leveice. Tem pa je sledil hiter vzpon desničarskega Donalda Trumpa z namenom razveljaviti vse dotične sporazume, novih pa sploh ne bi začel. Vse to pa utemeljuje s trditvijo, da takšni sporazumi škodujejo ameriškim delavcem in ameriškim nacionalnim interesom.

Teza, ki jo v tem članku zavzemamo, je, da je populizem posledica nezmožnosti tako leveice kot desnice (kot tudi Evropske unije), da oblikuje jasen program regulacije svetovne trgovine, migracij, finančne industrije, davčnih oaz in prevelike vloge multinacionalnih korporacij. Na kratko, sodobni populizem je reakcija na anomalije in posledice globalizacije (Rodrik, 2017). Do rešitev, ki jih predlaga, pa ostajamo skeptični.

V članku nimamo namena predstaviti zgodovinskih in teoretičnih razlage razmerja med fenomenom populizma in politike. Toda razlaga nekaterih karakteristik omenjenega razmerja je potrebna. Populizem, kot ga definira Rodrik (2017), je ohlapen označevalec, ki zajema različna gibanja in režime. Skupna točka teh je nasprotovanje elitam in establišmentu (Mudde in Kaltwasser, 2017). Drža, ki se predstavlja, da je na strani ljudi, proti elitam ter kot opozicija neoliberalni ekonomiji in globalizaciji. V nekaterih primerih je razvidna težnja k avtoritarni oblasti (Rodrik, 2017: 1–2). Kot poudarja drug, novejši avtor, vsi tipi populizma kažejo elemente sovražnosti do pluralistične družbe (Mueller, 2016). Po drugi strani pa je populizem ekstremna posledica personificirane politike (Tomšič in Prijon, 2013) in vzpon močnih vodij (od Berlusconija v Italiji pred nekaj leti do Orbana na Madžarskem).

Pri definiranju populizma je razumevanje personifikacije politike nujno, vendar ni zadostno oziroma ta ne nastopa kot edinstven, odločujoč faktor. Populizem je mogoče opazovati kot posledico širšega procesa nezadovoljstva s strankami in politiko (v smislu nemškega izraza *Politikverdrossenheit*). Jasno je, da kriza reprezentativne (parlamentarne) demokracije pospešuje naklonjenost močnim voditeljem, kar predstavlja plodna tla za populistične težnje.

Kot smo že izpostavili, je naš fokus na razumevanju populizma kot reakciji na probleme in anomalije globalizacije, kot so prosta trgovina, migracije in povečan vpliv velikih tehnološko-ekonomskih korporacij. Medtem ko prosta trgovina uničuje delovna mesta v EU in ZDA (Damijan, 2017)²,

² Slovenski ekonomist Jože P. Damijan s soavtorjema analizira vpliv globalnega trgovanja in tehnološkega napredka na trg delovne sile v ZDA in EU. Njihov sklep (ta je vključen v publikacijo OECD *Employment Outlook*) je, da je med letoma 2001 in 2011, kot posledica proste trgovine, ki je bila institucionalizirana prek Svetovne trgovinske organizacije, izginilo 5,7 milijonov delovnih mest v industriji v ZDA, v državah Evropske unije pa celo še več (7,2 milijonov). V nasprotju s tem pa eden od neoliberalnih

pa globalnim migracijam sledi šibka integracija, ki poraja kulturne konflikte. Velike (multinacionalne) korporacije in finančne institucije aktivno izkoriščajo zakonske luknje za izogibanje plačevanja davkov (davčne oaze), bogato nagrajujejo svoje menedžerje in delničarje ter s tem prispevajo k večanju družbene neenakosti. Tu velja izpostaviti, da do enormne koncentracije bogastva in hitrega zaslužka prihaja v glavnem na globalnem trgu.

Lahko bi rekli, da je globalizacija v povezavi s tehnološkim napredkom v zadnjih dveh desetletjih spremenila (družbeni) značaj tako razvitih kot nerazvitih družb. Zato lahko populizem vidimo kot posledico politične transformacije, ki nakazuje globlje premike družbenih razmerij in modelov integracije. Ključno vprašanje, kako regulirati procese globalizacije v smeri zmanjšanja negativnih in povečanja pozitivnih posledic, ostaja nerešeno. Čeprav se populistični voditelji iluzorno opirajo na zaprte nacionalne sisteme, je reševanje težav na ravni posameznih nacionalnih držav nemogoče. Pa vendar bi EU prav gotovo lahko koristil bolj aktiven pristop, s katerim bi lahko oblikovala razvojni model, ki bi spremenil njeno vlogo in smer mednarodnih odnosov. Toda jasno je, da se je EU v sedanji formi nezmožna osredotočiti na takšne delikatne in kompleksne težave. Zato torej niso potrebne zgolj reforme, temveč izpopolnitev novih konceptov in intelektualna revitalizacija.

V nadaljevanju pričujočega teksta bomo analizirali nasprotujoče si poglede razumevanja fenomena populizma, nato bomo predstavili tri modele družbenega razvoja glede na avtonomnost (avtocentričnost) in odvisnost v sklopu družbeno-gospodarskih (mednarodnih) odnosov. Fenomen populistične proti globalizaciji usmerjene ideologije bomo prikazali prek razlage aktualnih primerov, kot sta nedavna izvolitev Donalda Trumpa v ZDA in izvolitev Victorja Orbana na Madžarskem.

Neoliberalizem, populizem in demokracija

Številni razumejo populistične stranke in gibanja v povezavi s (proto) fašizmom. Drugi iščejo analitične pristope, ki bi predstavili fenomen z različnih plati. Zdi se, da je najboljši pristop razumevanje specifičnih lastnosti trenutnega populizma. Njegova ideologija ni vedno konsistentna in deluje na različnih ravneh. Vprašanje in dilema, kako interpretirati oziroma kako obravnavati populizem, sta predstavljena v posebni izdaji levo orientiranega slovenskega tednika *Mladina*, posvečenega populizmu. Nekateri avtorji vztrajajo, da je populizem prvi korak k fašističnemu režimu, medtem ko so

nasprotnikov Trumpove trenutne politike protekcionistične države zavrača povezavo med prosto trgovino in izgubo delovnih mest v ameriški industriji. Tu je treba poudariti, da njegovo zavračanje ni podkrepjeno s statističnimi ali empiričnimi dokazi. Avtor trditve je akademski ekonomist, ki, kot se zdi, v tem primeru ne zastopa znanstvenih, temveč prej lastna ideološka stališča (Irwin, 2017).

drugi, tako tuji kot domači avtorji previdnejši pri opredelitvi oziroma zavračajo takojšnjo stigmatizacijo populizmov (Zupančič Žerdin, 2016–17 – ta je v tesnem sodelovanju s Slavojem Žižkom; Rizman, 2016–17). Nasprotno, francoski filozof Alain Badiou poudarja, da imamo opravka s tako imenovanim »demokratskim fašizmom«. Res je, da populistični voditelji lahko delujejo znotraj demokratičnih ustanov, toda še raje delujejo zunaj njih (kot Mussolini in Hitler v tridesetih letih 20. stoletja) – kar upravičuje oznak fašistično (Badiou, 2016–17).³

Povsem drugačno interpretacijo fenomena ima slovenski sociolog Tomaž Mastnak. Njegova teza je, da je neoliberalizem bližje fašizmu, ne pa populizmu. In da slednji predstavlja edino pravo opozicijo neoliberalizmu, kozmopolitizmu in antinacionalizmu. Takole zaključuje razpravo: »Nasprotovanje populizmu pomeni nasprotovanje demokraciji. Politična izbira, ki nam je trenutno dana, je izbira med liberalizmom in demokracijo. V dani situaciji velja: neoliberalizem ali populizem.« (Mastnak, 2016–17: 47)

Za levico ugotavlja, da je pretežno na strani neoliberalnih elit. Mastnak pravi, da multikulturalizem, inkluzivizem, kozmopolitizem, genderizem, lgbtizem, ksenofilija, islamofilija »predstavljajo konec levičarskega političnega jezika«. Levica – tako socialdemokrati kot bolj radikalno usmerjeni – so disfunkcionalni in obsojeni na pozabo. Slednje je najbolj ostra presoja vloge leve in prihaja izpod peresa avtorja, ki se je včasih označeval za levičarja. Edina alternativa neoliberalno globalni dominaciji je vrnitev k ekonomskemu nacionalizmu, nacionalni suverenosti in vladavini ljudstva (ne elite). To je program populističnih strank. Zdi se, da v mednarodnih (radikalnih) krogih levica večinsko zavrača populizem, toda kljub temu obstaja vplivni del, ki zagovarja drugačen pristop. Ta poudarja, da je »levi populizem« najboljša strategija za doseg ideološke hegemonije, kot jo razume Gramsci.⁴

³ Inter alia, pred nekaj leti je Badiou sodeloval z znanim filozofom Slavojem Žižkom, v organizaciji kongresa v Londonu na temo prihodnost komunizma. Zdaj zagovarjata zelo različne pozicije oziroma mnenja glede koncepta populizma. Dobro je znano, da je Žižek izrazil določen nivo odobravanja glede Trumpe, predvsem z vidika konca statusa quo (Žižek, 2016). Njegovo mnenje je prav tako nakazano v Zupančič Žerdin, 2016–17.

⁴ V tej povezavi je smiselna omemba (post)marksističnega političnega filozofa Ernesta Laclaua. Dolgo pred aktualnim vzponom populizma je objavil tekst o povezavi med kapitalizmom, fašizmom in populizmom (Laclau, 1977) in pozneje na to temo tudi knjigo (Laclau, 2005). V obeh delih je jasno zavzel stališče, da je rehabilitacija koncepta populizem v danih političnih razmerah relevantna: »Populizem je dokaj preprosto način konstrukcije političnega.« (Laclau, 2005: xi) Spraševal se je, kako uporabiti mobilizacijsko moč populizma v namen razširitve osnov socialistične hegemonije. Izpostavil je, da je v pogledu mobilizacijske moči razredno vprašanje prešibko. To je ena izmed interpretacij njegove ne ravno jasne argumentacije. Slednji navedek je na mestu: »Vrnitev koncepta 'ljudstva' kot politične kategorije lahko vidimo kot širitev horizonta zato, ker nam lahko pomaga predstaviti kategorije – kot na primer razred – za to, kar so: posebne in kontingentne forme artikulacije zahtev in ne ultimativna bistva, iz katerih je mogoča razlaga narave zahtev same. Razširjenje pogledov je predpogoj za razumevanje form politične participacije v obdobju, ki sem ga poimenoval globalni kapitalizem.« (Laclau, 2005: 250) Bolj podrobno

Mastnakova pozicija je izjemno radikalna in osvobodjena kakršnih koli levičarskih pogledov. Zanimivo je, da je omenjeni avtor (sicer dolgoletni gostujoči profesor na kalifornijski univerzi, ZDA) objavil številne podobne prispevke v glavnih (v večini levo usmerjenih) slovenskih časopisih, kot sta *Delo* in *Dnevnik* (v slednjem ima stalno kolumno). V njih je izrazil podporo tako Trumpovi izvolitvi kot tudi podporo Viktorju Orbanu in Kaczynskijevi stranki na Poljskem. V nedavni kolumni je analiziral francoske predsedniške volitve in izrazil naklonjenost izvolitvi Marine Le Pen. Presenetljivo njegova podpora in analiza nista spodbudila nikakršnega neodobravanja oziroma kontroverznosti niti med njegovimi nekdanjimi somišljeniki niti v širši intelektualni javnosti. Verjamemo, da nam Mastnakova analiza lahko pomaga pri razumevanju bistva populizma in dinamike preoblikovanja političnega prostora. Težje pa je sprejeti njegovo poenostavljeno razumevanje razmerja med liberalizmom, populizmom in demokracijo. Prav tako težko sprejememo trditve o neselektivnem zapiranju v nacionalne okvire, med katerimi se pojavlja tudi izstop iz članstva Evropske unije.

Vendarle pa je treba priznati, da obstajajo razlike med populističnimi voditelji. Orban in Kaczynski imata lahko tesno povezavo, toda glede odnosa do Putina imata povsem drugačen odnos. Poljski in madžarski izstop iz Evropske unije je malo verjeten (kar je bila ena ključnih programskih točk Le Penove pri zadnjih francoskih volitvah; tudi ona, kot večina populističnih voditeljev, vključujoč domnevno tudi Trumpa, ima tesne vezi s Kremljem), saj sta obe odvisni od finančnih sredstev, ki jih pridobita s črpanjem evropskih strukturnih sredstev.

V veliko državah poteka erozija levice, ki je tudi posledica populistične ideološke ofenzive. To je mogoče zaznati na Madžarskem, še posebno na Poljskem, v Franciji kot tudi na Nizozemskem, v Nemčiji in Avstriji.

Zaprto in odprto nacionalnih sistemov

Sociološka literatura razlikuje tri idealne tipe modela razvoja. Prvi je avto-centrični model na podlagi zaprtosti, drugi je avto-centrični model na podlagi odprtosti in tretji odvisno-periferni model (Menzel and Senghaas, 1986). Avto-centričnost pomeni, da socialni ali nacionalni sistem s sprejemanjem

razlago »verige ekvivalence« je mogoče najti v intervjuju z njegovo tesno sodelavko, C. Mouffee. Z njenimi besedami: »Levica mora oblikovati, čemur jaz pravim, »populistično fronto« useh razredov proti elitam in establišmentu.« (Mouffe, 2016)

Eden najostrejših nasprotnikov v tistem času (2005) je bil Žižek, ki je ostro zavračal kakršno koli idejo, da populizem v osnovi ni nujno vezan na določeno ideologijo. Kot smo lahko videli, pa je Žižek bistveno spremenil svoje mnenje oziroma teorijo. Ne bi si drznili reči, da je postal podpornik populizma, toda lahko izpostavimo, da je pokazal določeno mero razumevanja do Trumpa v času njegove volilne kampanje v letu 2016.

ključnih strateških odločitev upravlja z viri in sposobnostjo za samoregulacijo. S tem se ohranjajo meje in identiteta sistema. Vendar pa je velika razlika med odprtimi in zaprtimi avtocentričnimi modeli. Avtocentrični model na podlagi odprtosti je kombinacija endogenih razvojnih dejavnikov ter njihove vključenosti v mednarodno okolje, kar pomeni tudi določeno odvisnost od njega.

Take družbe morajo biti meritokratske, ker morajo za uspešno delovanje v kompleksnem okolju aktivirati vse potenciale znanja in razviti kakovostne institucije. Avtocentrični model na podlagi zaprtosti poskuša zmanjšati odvisnost od okolja ter poudarja nacionalno suverenost in samozadostnost. V sodobnem globaliziranem svetu tak model seveda ne obstaja. Lahko zgolj govorimo o obstoju modelov, ki se nagibajo k večji oziroma manjši samozadostnosti. Če slednje apliciramo na dosedanje razpravljanje, potem lahko rečemo, da se populistične politike z uveljavljanjem avtocentričnega modela na podlagi zaprtosti, nagibajo k večji samozadostnosti. Tu na primer lahko navedemo Trumpov program, ki je v tem pogledu tipičen, saj bi naredil zid na ameriško-mehiški meji, opustil trgovinske sporazume in druge mednarodne zveze (še posebno tiste v povezavi s klimatskimi spremembami).

Glavna značilnost tretjega modela (periferno odvisnega) je, da je preveč odprt do okolja in zato zunanji interesi diktirajo glavne odločitve, domači akterji pa tako izgubijo možnost samostojnega delovanja. V ekstremnih primerih lahko govorimo celo o tako imenovanih neokolonialnih odnosih. V bolj blagih različicah pa govorimo o modelu, ko domači akterji nimajo pravih strategij za uskladitev domačih interesov s tujim kapitalom. Populistična ideologija izhaja ravno iz občutka, da so njihove države obstale na poti perifernega razvoja in da so izgubile attribute močne države, ki se lahko sooča z zunanjimi pritiski. Na takšni podlagi je bil rojen brexit. Tudi v vzhodnem delu EU se širijo mnenja o podrejenosti znotraj EU. Lahko sklenemo, da mnenja o izgubi avtocentričnosti porajajo populizem in državni kapitalizem.

Neokolonializem, globalizem in nacionalizem

Nekateri družboslovci govorijo o neokolonialnih odnosih med vzhodno- in zahodnoevropskimi ter jedrnimi članicami EU. Slednje je bilo pogosto izraženo predvsem na primeru Grčije. Še posebno je bila glasna vplivna skupina v okviru tako imenovane socialne antropologije tranzicije. To skupino večinsko sestavljajo neomarksisti, ki že v osnovi niso navdušeni nad nacionalizmom in populizmom. Kot je v svoji knjigi izrazila slovenska antropologinja Vesna Godina (2014), ti čakajo na antikapitalistično revolucijo oziroma na prihod »velikega moža«. Zdi se, da je »veliki mož« bližje populističnemu vodji, kot so neomarksisti pripravljeni priznati.

Victor Orban je na Madžarskem dobil tako veliko podporo, ker mu je

uspelo nagovoriti občutke ljudi. Ti občutki izhajajo iz življenja v državi, ki je za časa vladavine levice (nekdanjih komunistov) izgubila attribute suverenosti, je prežeta s tujim kapitalom ter odvisna od velikih tujih korporacij in velekapitala. Za to naj bi bila kriva EU oziroma Bruselj. Orban je izpostavil nujnost uveljavitve nacionalnih interesov, četudi bi to pomenila spor z EU. Z migracijsko krizo se je vse skupaj še poglobilo in nekako združilo države višegrajske skupine. Vendar situacija ni omejena zgolj na članice v vzhodnem delu EU. Tudi na Zahodu je podobno. Eden glavnih razlogov za brexit je bil nadzor migracijskih tokov, pri čemer je bilo za velik del britanske javnosti sporno že priseljevanje iz vzhodnih držav Evropske unije.

Znani češki ekonomist in filozof Tomaš Sedlaček⁵ vidi med nacionalno identiteto in odprtostjo globalizma nepremostljivo nasprotje (intervju v Delu, 10. 5. 2017). Zanj si lahko ali zaprt nacionalist ali globalist, predan odprtosti. Vmesna pozicija ne obstaja. Sedlaček omenja, da se Češka v migracijski krizi ni najbolje odrezala, vendar meni, da se bo kmalu pridružila vodilni skupini držav v Evropski uniji. Toda, čeprav je bančni analitik, ne pojasni, zakaj Češka zavrača prevzem evra. Če bi naredil to analizo, najbrž ne bi več mislil v kategorijah ali-ali. Zavračanje prevzema evra se ne nanaša zgolj na Češko, temveč tudi na Švedsko in Dansko. Zavračanje je vsekakor element zaprtosti oziroma uveljavljanje nacionalne suverenosti na račun evropeizacije.

Seveda pa ni na mestu, da bi govorili o Češki ali o omenjenih skandinavskih državah kot gospodarsko in drugače samozadostnih. Te države želijo v svojih rokah ohraniti vzvode monetarne politike in pri tem jim ne gre slabo. Pred dvema letoma je Češka po BDP glede na kupno moč prehitela Slovenijo. Za drugi državi vemo, da spadata v krog najrazvitejših na svetu. Pri tem seveda ne gre za nagovor k sledenju opisanega pristopa, temveč za ugovor Sedlačkovi tezi o izključujočem odnosu med sistemsko zaprtostjo in odprtostjo. Poudarjamo, da obstajajo kompromisi ter različne kombinacije zaprtosti in odprtosti.

Kako in zakaj neoliberalna trdnjava postane populistični raj

Trumpova volilna zmaga, z mobilizacijo tako imenovanih poražencev globalizacije, in britanska referendumski odločitvi za brexit sta bili preseženje, saj obe anglosaški državi predstavljata najbolj tipično formo tako imenovane liberalno tržne ekonomije (»LMES«) in neoliberalne politike. Trenutno je težko najti populistično stranko v Veliki Britaniji. Populistični

⁵ T. Sedlaček je avtor knjige, objavljene v angleščini (in prevedene v druge jezike), ki je bila nekaj časa prodajna uspešnica (Sedlaček, 2012). Njeno bistvo je, da ekonomija ne bi smela biti zgolj tehnična, temveč bi morala biti bolj odprta do filozofije in humanističnih ved.

politik Nigel Farage je po zadnjih volitvah izginil s političnega prizorišča. Toda po drugi strani so tu politiki, kot je Boris Johnson. Politiki, ki niso tipični populisti, ampak vsebujejo potencial transformacije. Vprašanje je, koliko časa bo trajal Trumpov mandat oziroma kako dolgo bo lahko zavračal resne obtožbe o povezavah med Rusijo in njegovo volilno kampanjo. Posledica njegove izvolitve je oblikovanje močne opozicije z različnih strani družbe. Lahko rečemo, da je trenutno Trump najbolj značilen primer populističnega politika. Zato ga je treba upoštevati ne zgolj ko je govor o specifičnem ameriškem kontekstu, temveč tudi ko je govor o širših okvirih drugih nacionalnih držav, v katerih imajo populisti pomembno vlogo.

Če analiziramo Trumpove javne nastope, lahko ugotovimo, da so mešanica sindikalizma, misijonarstva in robustne simplifikacije. Tipičen primer je bilo zborovanje v Pensilvaniji konec aprila, kjer je bilo mogoče proučevanje ikonografije in razporeditve Trumpovih privrženecv (ožjih povabljenecv), ki so tvorili njegovo spremstvo. Mogoče je bilo opaziti vsaj dva predstavnika delavskega razreda, rudarja. Eden ključnih poudarkov zborovanja je bil v obljubi, da bo nova oblast ponovno odprla rudnike premoga in zaposlila 48.000 brezposelnih. Kakšne bodo okoljske posledice ponovnega delovanja rudnikov in uporabe premoga, seveda ni bilo omenjeno. Toda Trump je obljubljal nove zaposlitve v podjetjih, ki naj bi jih prepričal, naj se ne selijo v druge države. Vprašanje, kako bo to dosegel, ostaja nejasno, kot so še vedno nejasni tudi njegovi načrti o infrastrukturnih projektih (Paulson, 2017).

Drug poudarek je bilo dejstvo, da trgovinskega sporazuma med ZDA, Mehiko in Kanado ne more preprosto kar ukiniti, se bo pa zavzel, da se ti sporazumi uskladijo z ameriškimi nacionalnimi interesi. Ena najpogosteje uporabljenih besednih zvez je bila vnovično pogajanje. Kot je dejal eden od komentatorjev, je Trumpova politika v znamenju »briljantne neskladnosti«.

Ob razmišljanju o zidu na ameriško-mehiški meji lahko omenimo knjigo, ki sta jo napisala ameriški ekonomist in britanski politolog z naslovom *Zakaj državam spodleti* (Why Nations Fail, Acemoglu in Robinson, 2013, prevedeno tudi v slovenščino). Knjiga je izšla pred leti in je postala prava prodajna uspešnica. Glavna teza je, da so za uspešen družbeno-gospodarski razvoj potrebne kakovostne in inkluzivne institucije, v nasprotju z ekstraktivnimi, ki razvoj zavirajo. Prvo poglavje omenja mesto Nogales v Arizoni, ki je razdeljeno na ameriški in mehiški del. Avtorja dokazujeta, kako je ameriški del mesta primer blaginje, medtem ko mehiški del, čeprav se mesto nahaja v bolj cvetočem delu Mehike, precej zaostaja za ameriškimi urbanim delom. Poraja se vprašanje o razlogih za takšne razmere? Poleg zgodovinske dediščine španske kolonizacije Mehike naj bi bil razlog v dejstvu, da je Mehika do leta 2000 imela enostrankarsko vladavino Revolucionarne institucionalne stranke. Šele po tem letu naj bi dobila demokracijo. Aktualen problem je, da je Trumpova težnja zgraditev zidu, ki bi ločeval dve demokratični državi. Ali

pa se organizirani kriminal, ki ima v določenih delih Mehike resnično groteskne razsežnosti, ne ozira na demokratične institucije?

Naslednje vprašanje je, kako te institucije delujejo v anomičnih in klientelističnih družbah, kot je na primer mehiška. Kakorkoli, avtorja omenjene knjige dajeta zelo shematično in pretežno neuporabno teorijo razvoja. Predvsem pa sta nekritična do razmer v ZDA. Zmaga Donalda Trumpa je posledica premikov v karakterju družbe. Ameriška družba izgublja meritokratski značaj in se približuje plutarhični družbi (v kateri vlada peščica super bogatih). Kar pomeni, da prevlada inkluzivnih institucij v ZDA ni samoumevna, kot to trdita avtorja.⁶

Prihodnost populizma

V zadnjih dvajsetih letih je svet doživel številne spremembe v družbeni strukturi, vrednotnem sistemu in mednarodnih odnosih. Učinki globalizacije so kontradiktorni: za nekatere države, regije oziroma družbene skupine so pozitivni, medtem ko za druge negativni. Če Trump ne bi zmagal na ameriških volitvah, ne bi vedeli, da je v ZDA mogoče zmagati z mobilizacijo poražencev in nasprotnikov globalizacije. V preteklosti smo bili prepričani, da so ZDA glavna pobudnica globalizacije, toda izkazalo se je, da ni čisto tako. Vemo, in to pravi tudi omenjeni Sedlaček, da je sedaj Kitajska najbolj zainteresirana za nemoten potek proste trgovine in kapitala (slednje je bilo razvidno tudi na srečanju v Davosu). Toda to ni enako kot odprtost (kot to trdi taisti avtor). Kitajska v določeni meri upošteva meritokratske principe, je pa še daleč od tega, da postane demokratična družba (tezo o meritokratskem značaju te države zastopa ameriški sinolog in politolog D. Bell, 2015). Kitajska ni odprta navznoter in zato ni odprta družba (Shirk, 2017).

Evropska unija bi morala biti bolj zainteresirana za večjo regulacijo neurejenih in anarhičnih globalizacijskih procesov in se bolj uveljaviti kot globalen akter v smeri avtocentričnega modela, temelječega na odprtosti. To ne pomeni trgovinske vojne in ostrega protekcionizma, kot si to zamišlja Trump. Pomeni pa, da mora biti svetovna trgovina v funkciji trajnostnega razvoja in v znamenju kakovosti potrošnih dobrin ter visokih standardov varnosti in pravic potrošnikov. S tem bi omejili trenutno pretirano

⁶ Na koncu knjige avtorja opišeta Kitajsko kot družbo, temelječo na ekstraktivnih institucijah, ki zavirajo rast. Vprašanje, ki se ob tem opisu poraja, je, kako potem pojasniti izjemno kitajsko rast zadnjih nekaj desetletij. Njun odgovor je, da tudi države z ekstraktivnimi institucijami lahko izkusijo kratkoročno rast, kot se je to na primer zgodilo s Sovjetsko zvezo v sedemdesetih. Za Kitajsko lahko rečemo, da je unikaten primer in da tega dejstva avtorja ne upoštevata. Na eni strani ima zelo močan enopartijski sistem, vendar hkrati tudi elemente državnega in pajdaškega kapitalizma. Zdi se, da se razlog za kitajski uspeh skriva v spretni adaptaciji na globalizacijo in njenem vključevanju meritokracije (Bell, 2015).

nizkokakovostno potrošnje in čezmerno širjenje nakupovalnih središč (v tem je Slovenija neoliberalna *par excellence*, saj prednjači v EU).

Populizem se morda nikoli ne bo uveljavil kot dominantna politična opcija, bo pa živel naprej in bo predstavljal izziv za politične grupacije v posameznih državah, kot tudi za celotno Evropsko unijo (Mueller, 2016). Veliko jih še vedno razume populizem kot rezultat rahlo zlobnih demagoških voditeljev. Vendar ni tako, saj je populizem primarno izraz in odziv na odtujenost in difuznost, morda celo na hiperkompleksnost sveta, v katerem živimo. Potreba po identitetni politiki, v smislu *gemeinschaft* proti *gesellschaft*, je globoko zakoreninjena v človeški naravi (Russel Mead, 2017).⁷

Sklep

Bistvena lastnost modernega populizma je personifikacija politike. Z drugimi besedami, stranke oziroma gibanja so neločljiva od njihovih ustanoviteljev oziroma vodij. Člani ali privrženci vidijo vodjo kot utelešenje političnega programa in kot jamstva njegove izvedbe. Nekateri analitiki pravijo, da sta pluralizem in demokracija v nevarnosti (Mueller, 2016; Mickey, 2017). Medtem ko je to sicer lahko res, pa je treba poudariti, da v večini držav, v katerih je populistična stranka močna, mehanizmi nadzora in ravnovesja še vedno obstajajo.

Politika, temelječa na osebnosti vodje, ni zgolj posledica populizma, saj je sodobna politika šla čez številne spremembe, od mediatizacije in nastopanja v medijskem prostoru pa do povečane vloge odnosov z javnostjo. Uporaba interneta (Twitter) omogoča direktno komunikacijo med vodjo in ljudstvom. Veliko modernih politikov je trenutno v središču specifičnih družbenih skupin. Prav tako je trenutno v središču pozornosti koncept močnih vodij (ali strank pod vodstvom močnih osebnosti) oziroma obljuba o tem, kaj lahko te dosežejo za ljudi.⁸

⁷ Na mestu je naslednji navedek: »Zahodne elite so verjele, da bo v enaindvajsetem stoletju kozmopolitizem in globalizem prevladal nad atavizmom in sorodstveno privrženostjo. Niso uspele razumeti globoke zakoreninjenosti identitetne politike v človeški psihi in potrebe te zakoreninjenosti po politični realizaciji, tako v tujem kot lokalnem političnem polju. Prav tako niso uspele razumeti, da bodo sile ekonomskega in družbenega napredka, pod katere spadata kozmopolitizem in globalizacija, oblikovale nemire in odpor, kot se je *gemeinschaft* (skupnost) uprla *gesellschaft* (tržni družbi) stoletje nazaj.« (Russel Mead, 2017: 7)

⁸ Kot zanimivost, *enfant terrible* avstrijske politike, Sebastian Kurz (nekdanji zunanji minister), je na avstrijskih volitvah 2017 kandidiral z dobro ustaljeno konzervativno stranko (Ljudska stranka), ki je tudi imensko v ospredje postavila prav Kurza (Lista Sebastiana Kurza – za novo Ljudsko stranko). Z njo je tudi zmagal in postal najmlajši premier v Evropski uniji. V povezavi lahko omenimo Boris Johnsona («možgani za brexitom»), pri njem je najbrž le vprašanje časa, kdaj bo sledil poti, ki jo je ubral Kurz. Sedanji predsednik Macron v Franciji je še en primer personificirane politike (četudi ni populist in je porazil Le Penovo populistično Nacionalno fronto). Znano je, da se je vodilna slovenska stranka sprva imenovala po njenem ustanovitelju Miru Cerarju (zdaj predsednik vlade), ki je bil nov obraz v političnih krogih. Tudi z določenimi (posameznimi) populističnimi elementi mu je uspelo zmagati na volitvah leta 2014.

Druga značilnost in namera populizma je ponovna vzpostavitev suverenosti ljudstva in pristne politične skupnosti v okviru nacionalnih okvirov, združena z uporom proti mednarodnim povezavam in nadnacionalnim institucijam. Kot smo izpostavili, je realizacija slednjega, četudi bi na oblast prišli populist, omejena. V prispevku je poudarjeno, kar drugi avtorji in raziskovalci populizma zanemarjajo (na primer Mueller, 2016), posledice politične, kulturne in gospodarske internacionalizacije in globalizacije. Populistična ideologija poudarja, da se je grožnji izgube nacionalne suverenosti in ekonomske odvisnosti možno zoperstaviti z močno državo. Močna država in močan voditelj sta dve strani istega kovanca. Ali na kratko: populistični režimi neizogibno vodijo do državnega kapitalizma (o madžarskem primeru glej Salai in Schneyder, 2015).

Naj zaključimo z naslednjo mislijo: za zmanjšanje privlačnosti populizma moramo spodbuditi diskusijo o revitalizaciji demokracije tako v nacionalnem kot evropskem kontekstu (Mueller, 2016) kot tudi uporabiti znanje o mogočih rešitvah za doseg bolj kontekstualnih (diskretnih) regulacij globalizacijskih procesov. Nužen je preobrat v strateškem razmišljanju ter nova družbena »reformacija«. V premislek in proces socialnega učenja moramo vključiti različne perspektive in vire. Tudi od populizma se lahko marsikaj naučimo. Zato se je tega in podobnih fenomenov treba lotiti analitično. Vrednotnim sodbam se sicer ne moremo izogniti in so tudi zaželeni, toda ne morejo biti izhodišče, temveč rezultat teoretične in empirične analize (Berger, 2011).

LITERATURA

- Acemoglu, Daron in James A. Robinson (2013): *Why Nations Fail? The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. London: Profile Books LTD.
- Badiou, Alain (2016, 2017): »Bilo je v grozi globoke noči.« *Mladina alternative: Posebna številka – Prispevki k razumevanju časa* (9. 12. 2017).
- Bell, A. Daniel (2015): *The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Berger, L. Peter (2011): *Adventures of an Accidental Sociologist: How to Explain the World Without to be a Bore*. New York: Prometheus Book.
- Damijan, P. Jože (2017): »Globalizacijski šok za delovna mesta na Zahodu.« *Svet kapitala (Sobotna priloga časopisa Delo)*, (27) (30. 6. 2017).
- Godina, Vesna (2014): *Zablode postsocializma*. Ljubljana: Beletrina.
- Irwin, Douglas (2017): *The False Promise of Protectionism*. *Foreign Affairs* 96 (3): 45–56.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. London: Verso.
- Mastnak, Tomaž (2016/17): »Demokracija brez levice.« *Mladina alternative: Posebna številka – prispevki k razumevanju časa* (9. 12. 2017).

Tudi predsednik države Borut Pahor je znan po spretni uporabi populistične retorike in po nagovorih »majhnega človeka« med volilno kampanjo.

- Menzel, Ulrich in Dieter Senghaas (1986): *Europas Entwicklung und die Dritte Welt: Eine Bestandsaufnahme*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Mickey, Robert et al. (2017): *Is Amerika still Safe for Democracy*. *Foreign Affairs*, 96 (3): 10–19.
- Mudde, Cas in Cristobal R. Kaltwasser (2017): *Populism. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Mueller W. Jan (2016): *What is Populism?* University of Pennsylvania Press.
- Paulson, John (2017): »Trump and Economy – How to Jump-Start Growth.« *Foreign Affairs* 96 (2): 8–11.
- Rizman, Rudi (2016/17): »Demokracija niso le volitve in referendum.« *Mladina alternative: Posebna številka – prispevki k razumevanju časa* (9. 12. 2017).
- Rodrik, Dani (2017): *Populism and the Economics of Globalisation*. Cambridge: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- Russell Mead, Walter (2017): »The Jacksonian Revolt – American Populism and the Liberal Order.« *Foreign Affairs* 96 (2): 2–7.
- Sallai, Dorotyya in Gerhard Schnyder (2015): *Strong State, Weak Managers: How Hungarian Firms Cope With Autocracy*. Cambridge: Center for Business Research, Working Paper (474).
- Sedláček, Tomáš (2012): *Economics of Good and Evil: The Guest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street*. Oxford: Oxford University Press.
- Shirk, Susan (2017): »Trump and China.« *Foreign Affairs* 96 (2): 20–27.
- Tomšič, Matevž in Lea Prijon (2013): *Person-based Politics in Italy and Slovenia: Comparing Cases of Leadership's Individualisation*. *International Social Science Journal* 64: 213–214.
- Zupančič Žerdin, Alenka (2016/17): »AJMO.« *Mladina alternative: Posebna številka – prispevki k razumevanju časa* (9. 12. 2017).

VIRI (Intervjuji)

- Laclau, Ernesto (2014): *Ernesto Laclau's last Interview with La Nacion* (28. 4. 2017), D. Schinkman.
- Mouffe, Chantal (2016): *America in populist Times, An Interview with Chantal Mouffe*, *The Nation*, december, 16, W. Shahid.
- Mueller, Jan W. (2016): b. *Der Spuck geht nicht so schnell vorbei*, v *Die Zeit* (5), avgust, 16, K. Zeug and, N. Boeing.
- Sedláček, Tomáš (2017): *Namesto ZDA, je največji zagovornik proste trgovine Kitajska*, *Delo* (5. 5. 2017), N. Golc.
- Žižek, Slavoj (2016): *Intervju na arabski televiziji Al Jazeera*. Dostopno preko (<http://www.youtube.com/watch?v=qhAU-6Tvo>).